

| Egy biblioterápiás foglalkozásról

Szándékunk* olyan módszer kidolgozása volt, amelyet az elítéltekkel foglalkozó nevelők hasznosan alkalmazhatnak biblioterápiás tevékenységükben. Néhány, az iskolai végzettséget, a tájékozottságot, a kulturáltságot tekintve különböző szintű és különböző összetételű — férfiak, nők, fiatalok — csoporttal való foglalkozás után gyűjtöttük volna össze azokat a komponenseket, melyek a módszer sikerét szavatolhatták volna. Eddig egy ilyen foglalkozás realizálódott — így természetesen semmiféle szintézis nem jöhetett létre. De a foglalkozáson nyert tapasztalatok, s maga a foglalkozás menete érdemes lehet a figyelemre és a továbbgondolásra.

Alapkoncepciónkban mindvégig szem előtt tartottuk a nevelők tapasztalatait — hiszen senki sem ismeri úgy az adott populációt, mint ők —, megfigyeléseiket már az irodalmi anyag kiválasztásában is felhasználhatják. Minden csoport — előélete, rezsimbeli tapasztalatai stb. alapján — más és más problémára lehet érzékeny, különböző irodalmi mű hathat rá felrázóan. Sőt a nevelő szubjektív ízlésétől se lehet eltekinteni, mert akinek basszus hangja van, azt felesleges szopránban énekelteni. Ha a megfelelő novella, netán regény kiválasztása megtörtént, eldönthető, hogy az elítéltek maguk olvassák-e el, vagy a foglalkozáson, felolvasás útján ismerkedjenek meg vele (ez utóbbi esetben rövidebb terjedelmű mű jöhet csak számításba!), avagy az úgynevezett hangos könyvtár segítségét vegyék igénybe.

A nevelő felkészülvén a foglalkozásra elemzi a szöveget, kijelöli a lényeges pontokat, s megfogalmazza azokat a kérdéseket, amelyekre az elítéltektől választ vár. A következő lépés, maga a foglalkozás, melynek keretében közösen megbeszélnek, felelevenítik a történeteket — így kiderül, hogy a csoport tagjai megértették-e a művet, helyesen értelmezték-e az ott felvetett problémákat. Majd a nevelő célzatos-irányító kérdései alapján elemeire bontják, aztán újra felépítik a cselekményt. E folyamat során latens módon lehet nevelni, nem érződik semmiféle direkt ráhatás.

Hiszen az irodalmi szöveg szálakra bontásakor olyan egyetemes, de szűkebben véve, a társadalomra és a magánéleti szférákra is vonatkozó helyes erkölcsi normák elfogadtatására nyílik lehetőség, melyekből ha csak egyik-másik épül is be a csoport tagjainak gondolkodásába, személyiségfejlesztő ereje megmutatkozhat nemcsak szabadulásuk után, de talán már a fogvatartás ideje alatt is. Természetesen, hogy ez az eredmény elérhetővé váljék, halmozott és intenzív ráhatásra, vagyis számos ilyen foglalkozásra van szükség.

*

Az említett — két és fél órán át tartó — egyetlen foglalkozáson a XIX. századi amerikai realizmus egyik izgalmas írógyéniségének, O. Henrynek A vissza-

* A cikk végighúzódo grammatikai többes szám nem fejedelmi többest jelent, hanem csak arra utal, hogy a vitát Bánki Erikával, e lap szerkesztőjével vezettem. (A szerző)

eső bűnös című — rövid terjedelmű — elbeszélését vitattuk meg. Választásunk azért esett e műre, mert valódi, értékes irodalom, hús-vér figurákkal, „életszagú” helyzetekkel, s ez nem véletlen, mert írója (valódi nevén William Sidney Porter) maga is börtönlakó volt három évig. Bankpénztárosként sikkasztásért ítélték el, bár az irodalomtörténészek ma is vitatkoznak arról, megalapozott volt-e a vád vagy sem.

A novellát magnóról forgattuk le a 20 fős, felsőfokú végzettségű férfiakból álló csoportnak, majd a már ismertetett módon az elemzés következett kötetlen beszélgetés és kérdés-felelet formájában. Az írás realista stílusa, valamint a populáció meglehetősen homogén szellemi színvonala okából megértési és értelmezési problémák fel sem vetődtek.

A mű rövid tartalma

Egy amerikai börtön *cipésműhelyében* dolgozik Jimmy Valentine, akit kaszafúrásért négyévi börtönbüntetésre ítélt a bíróság. Ám kegyelmet kap, s így nem egész tíz hónap után szabadul. A kegyelmi leirat megszerzése a „legeslegelőkelőbb társaság” egyik tagjának „érdeme”, hálája jele, mert Valentine nem kompromittálta őt e bűnügyben. Valentine, kiszabadulása után megebédel egy vendéglőben, majd a pályaudvarra megy. Egy kis városkába tart, cimborája kávéházába, ahol az egyik emeleti szobát lakta, mielőtt fülön csípték. Rejtekhelyéről előveszi remekbe szabott betörőszerszámait, melyek közül néhány a *saját találmánya*. Szerszámait rejtő, lepecsételt utazótáskájával, *jól szabott, izléses öltönyben*, ügynöknek „álcázva” magát, útnak indul.

Már egy hét múlva, s utána rövid időközökben még kétszer riasztják a rendőrséget: páncélszekrényeket törtek fel, s raboltak ki. A három bűncselekmény egy kézre vall, sőt, ahogy Ben Price, a jó nevű nyomozó megállapítja: Valentine-ra. Pontos, tiszta munka, semmi árulkodó nyom, csak hogy *a módszer*: egymástól egészen távol eső terepek, gyors eltűnés, segítőtársak kikapcsolása, mindig csak egy fúrott lyuk a páncélszekrényen, speciális szerszámok alkalmazása, értékpapírok, ékszerek otthagynása, csak a készpénz elvitele — összetéveszthetetlen kézjegy. Most bizony nem lesz kegyelem — mormolja Price.

Közben Valentine-t egy újabb kisvárosban „látjuk viszont”, ahol úgy belefledkezik egy szép lány szemébe, hogy ettől a pillantástól egyszeriben *más embernek érzi magát*. Anabel Adams mellesleg a helyi bankár lánya. Valentine Spencer néven jelentkezik be a szállodába, majd cipőüzletet nyit, s néhány hónap alatt nagy vevőkörre, barátokra tesz szert. Az elegáns küllemű, jó modorú fiatalember hamarosan megbecsült polgárává válik a városkának. Eljegyzi Anabel Adamst, s már az esküvő ideje is ki van tűzve. Levelet ír egy régi barátjának, ráhagyományozva ominózus szerszámait, ezzel a magyarázattal: becsületes munkával keresem meg a kenyeremet, menyasszonyom van, aki *hisz bennem*, s ezért már soha többé nem csinálnék görbe dolgot. Ez az igazi élet, *csak becsületesen érdemes élni*.

Ben Price sem télenkedik. Kinyomozza Valentine—Spencer tartózkodási helyét, s odautazik. Adams bankár vesz egy legújabb típusú, időzített zárral működő páncélszekrényt, s örömmel mutatja lányainak, unokáinak és leendő vejének. Valentine épp utazni készül, most akarja átadni barátjának betörőszerszámok bőröndjét, így kénytelen azt is magával vinni a bankba. Menyasszonya tréfásan meg is jegyzi: olyan nehéz ez a táska, mintha aranyrudakkal volna kitömve. Nikkelezett cipőhúzóknak van benne — válaszol könnyedén a vőlegény — nem veszem át ezt az árut, s takarékoságból inkább magam viszem vissza. Adams bankár lelkesen magyarázza vőjelöltjének a páncélszekrény működési elvét, ő pedig udvarias, de értetlen arccal hallgatja.

Amíg a társaság ezzel foglalatatoskodik, Ben Price nyomozó besétál a bankba, s mint aki vár valakire, nézelődik. Egyszerre nagy izgalom támad. Az egyik unoka játékból becsukja testvérét a páncélszekrénybe, s ahogy nagyapjától látta, elfordítja a kombinációs zárat. Kitor a pánik, ugyanis az órát elfelejtették beállítani, s az ajtót nem lehet kinyitni. Az ötéves kislány megfulladhat, ha nem kap időben segítséget. Tegyenek már valamit, sikoltozzák az asszonyok. Anabel mértelen bizalommal fordul vőlegényéhez, aki az ő szemében az erő és megmondoltság maga. *Spencer—Valentine dönt*, kipakolja táskáját és munkához lát. Tíz perc alatt a rémült kislány szabad. A szabadító pedig elindul a kijárat felé, ahol összeütközik Ben Price-szal. Hát elcsípett végre, mehetünk — mondja a nyomozónak. Price azonban így válaszol: „Mr. Spencer, *ön alkalmasint téved*. Én nem ismerem önt” — s ezzel elmegy.

*

A tartalmi ismertetőben *dőlt betűk* jelölik azokat a részeket, melyek a főszereplők külső és belső tulajdonságaira, a cselekmény fordulópontjaira utalnak. Persze az eredetiben jóval több ilyen van. E részeket célszerű a vitavezetőnek kiírnia és a beszélgetés során — ha szükséges — kiegészítő kérdések formájában fel lehet tenni.

Az alapkérdéseket úgy igyekeztünk megszerkeszteni, hogy lehetőleg minél nagyobb teret adjunk a műről való önálló gondolkodásnak, bizonyos tettek, helyzetek önálló értékelésének és annak, hogy ezeket az elítéltek maguk fogalmazzák meg. Közismert tanulásméleti tény ugyanis, hogy amit hall az ember, annak 20%-át, amit lát, annak 30%-át, amit egyidejűleg lát és hall annak 50%-át, s végül amire önállóan rájön, annak több mint 70%-át jegyzi meg.

A kérdések és a válaszok — összefoglalóan

Tetszett-e a novella? Melyik rész? Ha igen, miért, ha nem, miért? — Bár a vélemények megoszlanak, a többségnek egészében véve inkább tetszett, mint nem. A kifogások főleg abból adódtak, hogy naivnak találták az író szemléletmódját. Szerintük olyan nincs, hogy egy jó cselekedet miatt futni hagyják a bűnöst. (Itt meg kellett volna magyaráznunk az élet és annak művészi visszatükrözése közötti különbséget, ki kellett volna térnünk a rész és az egész, valamint a különös filozófiai problémáira. De nem akartuk a beszélgetés spontán jellegét ezzel megterhelni.) Akiknek tetszett az írás, ezt elképzelhetőnek találták, hiszen a főszereplő e tetteivel megmentette egy kisgyerek életét, vállalva, hogy a sajátja végképp kisiklik. Érdekes módon, még akik hitetlenkedtek is, teljes mértékben egyetértettek azzal, hogy Valentine kiszabadította a gyermeket. Mi is ezt tettük volna — mondták. *Miről szól a mű, mikor, hol játszódik?* — Az elítéltek jól felismerték, hogy egy ember személyiségfejlődéséről szól a mű, bár azt többen kétségbe vonták, hogy a főszereplő megváltozásának indítéka a szerelem volt. A rávezető kérdések után — nevezetesen, hogy segíthet-e egy embernek jobba válni az, ha van valakije, aki hisz benne, s akivel kölcsönösen szeretik egymást — az érzéseket láthatóan nem sokra tartó hozzászóló is elgondolkodott, s megváltoztatta véleményét. A cselekmény helyszíne egyértelmű volt, idejét részint e század elejére, részint a múlt század végére tették.

Milyen ember Jimmy Valentine? (külső, belső tulajdonságok) — A főszereplőt nagyon plasztikusan jellemezték. Eszes, jó külsejű fickó, aki képességeivel becsületes úton is tud boldogulni. Van akaraterije, de fontos, hogy a környezete bizon benne, mert akkor nagy tettekre is képes. A jó környezet hatását többen is említették, nyilván belefogalmazták véleményükbe a maguk sorsának negatív tapasztalatait.

Milyenek a régi „haverok”? — Erre a kérdésre kevés értékelhető választ kaptunk. Talán azért, mert a novellában sincs hangsúlyozott szerepük. A „legeslegelőkelőbb társaság” tagjáról megállapították, hogy Amerikában pénzzel mindent el lehet érni.

Milyen ember Ben Price nyomozó? — Többen vélekedtek úgy, hogy méltó „ellenfele” a főszereplőnek, és ez így jó, különben nem volna érdekes az elbeszélés. Okos, kitartó, igazságos. Amikor látta, hogy Valentine valóban megváltozott, s képes volt kockáztatni jövőjét egy gyermek kiszabadításáért, nem tartóztatta le.

Milyen ember Anabel Adams? — A válaszadók nagy része hiányolta, hogy az írásból csak keveset lehet megtudni róla. A segítő kérdések arra irányultak, gondolkodjanak el, milyen nő lehet az, akire csak rápillant egy férfi, s egyszeriben másnak érzi magát, késztetést érez arra, hogy új, jobb életet kezdjen. Először kijelentették, hogy ilyen nő nincs, majd — ha nem is ezekkel a szavakkal — olyan tulajdonságokat kezdtek felsorolni, mint belső tisztaság kisugárzása, jóság, kedves-ség, szépség. Visszafogottan ugyan, de saját női ideáljukat vetítették ki.

Szabadulása után Valentine miért fosztott ki újabb három páncélszekerényt? — Ez a kérdés nagy vitát indukált. Voltak, akik úgy vélték, hogy Valentine egyszerűen folytatta, amit mindig is csinált; mások szerint az utolsó kasszaforrásból nem maradt pénze, hát szereznie kellett. Olyan feltevés is volt, hogy már rég elhatározta: az így szerzett pénzzel becsületes munkába kezd. A kérdést nyitva hagyta az író is. Vajon mi történt volna, ha nem találkozik Valentine Anabellel? E ponton a véletlen és a jellem összefüggését beszéltük meg. Egyetértés alakult ki abban, hogy ha a főszereplőben erősebb lett volna a szerzési vágy, a régi élete viszszahúzta volna, s hiába kap lehetőséget, marad, aki volt.

Honnan jött rá a nyomozó, hogy Valentine folytatja „működését”? — Itt részint a nyomozó személyiségét elemeztük tovább, részint Valentine „munkamódszerét”, mely újabb érv volt amellett, hogy eszét, szakértelmét, szorgalmát a tisztességes munkában is tudná kamatoztatni.

Hasznos volt-e a börtönben töltött idő? — Egyöntetű igen volt a válasz. A börtönben ugyanis Valentine cipőfelsőrész-készítést tanult, s így tett szert olyan ismeretekre, melyek nélkül nem nyithatta volna meg cipőboltját. Szakma hiányában valószínűleg nem tudott volna helytállni a „civil” életben.

Hogyan folytatnák a történetet? Illik-e a cím a novellához? — A novella befejezése többekben hiányérzetet hagyott, szerették volna tudni, hogyan reagál a bankár család és az ismerősök, amikor kiderül, voltaképpen ki is Valentine. Másoknak épp azért tetszett, hogy így ért véget az írás, mert az olvasó a maga „száji-ze” szerint képzelheti el a folytatást. Abban egyetértettek a hozzászólók, hogy Anabel valószínűleg kitart Valentine mellett és talán a család is képes túltenni magát a fiú múltján. Ezek a vélemények a rendezett élet, az ideális család iránti vágyakat tükrözték. Volt olyan nézet is, mely szerint az ifjú pár elköltözik majd a városból, és másutt kezd új életet.

A novella címe nem nagyon tetszett a csoportnak, félrevezetőnek tartották, hisz a bűnös jó útra tért. Nem vették észre a cím provokálóan ironikus jellegét. De ez esztétikai ismeretek híján teljesen érthető. Jelképeesebb, figyelemfelkeltőbb címet képzeltek el, például Anabel rózsáját. (Ez utalás arra, hogy Valentine, mielőtt nekifog kinyitni a páncélszekerényt, elkéri a lány ruhájára tűzött virágot.) A címadásnak azért volt jelentősége, mert addigra a résztvevők úgy „elhelyezkedtek” a történetben, hogy fantáziájukat is aktivizálni lehetett.

*

Úgy tapasztaltuk, hogy ez a fajta, átfogóbb, lazább kérdéscsoport — mely nem szorítkozott a rövid, igen-nem válaszokra — megfelelően mobilizálta a cso-

portot. Mindössze két-három elítélt nem szólt hozzá, a többiek még vissza is tértek egy-egy vitatott ponthoz, s meg akarták győzni társukat a maguk igazáról. Feltűnő volt, hogy csak néhányszor kellett személyes emlékeik taglalásától visszaterelni a beszélgetést a konkrét novellára. Valamiféle halvány katarzisélmény is érezhető volt, annak ellenére, hogy a felszólalók közül néhányan szívesebben foglalkoztak volna olyan témájú irodalommal, mely teljesen távol esik jelenlegi helyzetüktől.

Persze tisztában vagyunk azzal, hogy ez a csoport nem tekinthető tipikusnak, egy alacsonyabb intelligenciájú társasággal bizonyára nem lett volna ilyen eredményes a foglalkozás. Például az 5—6. osztályban lemorzsolódott elítéltek körében az ily módon feltett kérdésekkel valószínűleg kudarcot vallottunk volna. Ott szövegcentrikusabban képzelnénk el a faggatódzást. Megengedtük volna a személyes élmények elbeszélését — a novellaelemzés logikája rovására is —, hogy kialakulhasson, illetve megerősödjék „a rólam szól a mese” segítségével az olvasás szeretete.

Bajai Mária